

טעם קודם שהבדיל וגם שכח להבדיל בתפילה - מה יעשה

גדרי הבדלה בתפילה ועל הכוס

מעשה באחד מידידי שבבואו לביתו במוצאי שבת שתה כוס קפה קודם ההבדלה. תוך כדי השתיה, נזכר לפתע, כי בתפילת שמונה עשרה של ערבית, שכח להבדיל באמירת 'אתה חוננתנו', ונשאלה השאלה מה עליו לעשות: האם די בכך שיבדיל עתה על הכוס, או שעליו לשוב ולהתפלל ערבית ולהבדיל בתפילה, ורק לאחר מכן להבדיל על הכוס.

התשובה לשאלה זו מבוארת בסוגיית הגמרא בדין "טעה בזו ובזו" בהבדלה, כדלקמן.

- א -

במסכת ברכות (לג, א) מובאת תקנת חז"ל להבדיל בין קודש לחול בתפילה ועל הכוס: "בתחילה קבעוה בתפילה, העשירו, קבעוה על הכוס. הענו, חזרו וקבעוה בתפילה, והם אמרו המבדיל בתפילה צריך שיבדיל על הכוס". ביאור הדברים, כאשר עלו בני ישראל מהגולה בראשית תקופת בית שני, ומרוב עניות לא יכלו לקנות יין, קבעו אנשי כנסת הגדולה לומר הבדלה בתפילה. אחר כך, כאשר העשירו, והיה באפשרותם לקנות יין, העבירו חכמים את ההבדלה מתוך התפילה וקבעוה שתאמר על כוס של יין. ובתקופה מאוחרת יותר, כאשר חזרו ישראל ונהיו עניים, שבו חכמים וקבעוה בתפילה כבתחילה. וכשהחזירו חכמים את ההבדלה לתפילה אמרו, שאמנם בדיעבד כשאין ידו משגת לקנות יין, יוצא ידי חובת ההבדלה כשמבדיל בתפילה, אבל לכתחילה "המבדיל בתפילה צריך שיבדיל על הכוס".

ועוד אמרו שם: "טעה ולא הזכיר הבדלה בחונן הדעת, אין מחזירין אותו, מפני שאומרה על הכוס". כלומר, מי שטעה ולא הבדיל בתפילה באמירת "אתה חוננתנו", אינו צריך לחזור ולהתפלל, כי בין כך יקיים חיובו להבדיל כשיבדיל לאחר מכן על הכוס.

והנה בהמשך הסוגיא מובא: "בעא מיניה רב חסדא מרב ששת, טעה בזו ובזו מהו. אמר ליה טעה בזו ובזו חוזר לראש". ופירשו הרשב"א (ברכות, שם), הרא"ש (ברכות פרק ה סימן יד), רבינו יונה (כג, ב בדפי הרי"ף ד"ה טעה) את בעיית הגמרא, מה הדין אם טעה ושכח ולא הבדיל בתפילה, וגם טעה ועשה דבר שאסור לעשות קודם ההבדלה [כגון מלאכה, אכילה או שתיה] - האם ישלים את ההבדלה כסדר הרגיל, דהיינו שיחזור ויתפלל ויבדיל בתפילות ואחר כך יבדיל על הכוס, או שיכול לצאת ידי חובה במה שיבדיל על הכוס. ועל כך השיב רב ששת: "טעה בזו ובזו חוזר לראש", דהיינו עליו לחזור ולהתפלל שמונה עשרה ולהבדיל בתפילתו, ולאחר מכן להבדיל על הכוס.

וכן נפסק בשו"ע (או"ח סימן רצד סעיף א) "אומרים הבדלה בחונן הדעת, ואם טעה ולא הבדיל משלים תפילתו ואינו חוזר, משום שצריך להבדיל על הכוס. ואם טעם קודם שהבדיל על הכוס, צריך לחזור ולהבדיל בתפילה".

אולם התמיהה בהבנת הלכה זו עולה מאליה, הרי אם לא הבדיל בתפילה יכול להבדיל אחר כך על הכוס, כאמור בדברי השו"ע הנ"ל. וגם אם "טעה ואכל קודם שהבדיל יכול להבדיל אחר כך" (שו"ע או"ח סימן רצט סעיף ה). ואם כן, מדוע ב"טעה בזו ובזו", אין די בהבדלה על הכוס כדי להיפטר מלחזור על התפילה.

ואמנם רבנו יונה (שם) פירש: "דקנסינן ליה מפני שטעה בשתיים". ומשמע שכנראה היתה קשה לו קושיא זו, ובשל כך פירש שהסיבה שב"טעה בזו ובזו" יש לחזור ולהתפלל היא רק בגלל קנס ששכח לגמרי מההבדלה [הן בתפילה והן על הכוס]. ודבריו הובאו במשנה ברורה (סי' רצד ס"ק ד) "ואף על גב דקיימא לן בסימן רצ"ט ס"ה דאם טעה ואכל קודם הבדלה יכול להבדיל אחר כך, מכל מקום כאן דטעה גם בתפילה קנסינן ליה, וצריך לחזור ולהתפלל ולהבדיל בתפילה".

אולם מדברי הרשב"א והרא"ש שלא כתבו טעם זה, נראה כי לדעתם כאשר טעה גם בכך שאכל לפני הבדלה, יש "חסרון" בהבדלה על הכוס, שכבר אינה יכולה להיות במקום ההבדלה שבתפילה, ובגלל זה עליו לחזור ולהתפלל ולהבדיל בתפילה. וצריך עיון, מהו "חסרון" זה, ומדוע נגרע כוחה של הבדלה על הכוס כאשר "טעה בזו ובזו".

- ב -

בביאור הדברים כתב הגרי"ד סולובייצ'יק (שיעורים לזכר אבא מרי, ח"ב עמ' קכא) להגדיר מהי מהות ההבדלה בתפילה, ומהי מהות ההבדלה על הכוס, ומה ההבדל ביניהם, לפנינו דבריו:

"הבדלה בצלוחת [בתפילה] היא חלות הפקעת קדושת היום, כשהיא נמשכת על ידי תוספת, דכשמבדיל פקעה לה קדושת היום של תוספת. אופייה של הבדלה בתפילה, הבאה כדי להפסיק את קדושתו של יום. ברם הבדלה על הכוס אינה נזקקת כלל לקדושת היום הנמשכת, על ידי הארכת התוספת. קדושה זו כבר פקעה בהבדלה באתה חונן. כל כולה של הבדלה על הכוס באה בגלל גמר סעודת שבת. וכך נאמרה ההלכה של סעודת שבת: נקבעת היא על ידי קידוש על הכוס, ומסתיימת על ידי הבדלה על הכוס, ואם לא הבדיל חסר לו קיום של סעודות שבת בשלמות. הקידוש קובע חלות והיא הסעודה נקבעת עליו, וההבדלה, אף על פי שאין בה קביעות סעודה, גורמת סדר סעודות שבת".

כלומר, ההבדלה בתפילה וההבדלה על הכוס חלוקים במהותם. גדר ההבדלה בתפילה הוא "הפקעת קדושת היום", והיינו שיש צורך במוצאי השבת "להבדיל" ולהפקיע את קדושת היום, בבוא השבוע החדש. לעומת זאת, גדר ההבדלה על הכוס הינו שונה לחלוטין במהותו, והוא מדין סעודת שבת, ונובע מהצורך לקבוע את "גמר" סעודות השבת. ומחמת צורך זה מקדשים את השבת בתחילה, כדי שהסעודות יהיו

סעודות שבת, וכמו כן יש להבדיל על הכוס ביציאתה, כדי לסיים את זמן סעודות השבת ולהבדיל בין סעודת השבת לסעודת החול.

ועל פי הסבר זה, ביאר הגרי"ד את האיסור לטעום קודם הבדלה: "אם טעם קודם להבדלה, הרי טעימה זה משתייכת לסעודת חול, כי הרי כבר יצאה שבת לפני כן, ונמצא שאין ההבדלה מפקיעה כלום, כי כבר טעם בחול בלעדיו ובכל זאת לא קיים מצות כיבוד ועונג. ההלכה דורשת שרק אחרי שיבדיל ותתקיים חלות סעודת שבת בשלמותה על ידי הבדלה אז יתחיל בסעודת חול, וכל זמן שלא קיים סדר סעודות שבת לא יאכל. ובקיצור, איסור הטעימה מבוסס על ההנחה כי ההבדלה היא מפסיקה בין סעודת שבת לסעודת חול ובאה בתור מפסיק" [והוסיף הגרי"ד: "אם הבדיל על הכוס, למשל, בשבת עצמה, מפלג המנחה ואילך, אינו מקיים בשלמותה מצות סעודת שבת, אע"פ שהיום גדול עדיין ואסור במלאכה, משום שהבדלה מפקיעה חלות שם סעודת שבת מדין כיבוד ועונג"].

מתוך כך ביאר הגרי"ד את דברי הגמרא, מדוע כאשר "טעה בזו ובזו", שלא הבדיל בתפילה ואחר כך טעם קודם שהבדיל על הכוס, עליו לחזור ולהתפלל: "מכיון וטעימה קודם הבדלה איננה בבחינת איסור גרידא, אלא פוגמת בקיום ההבדלה על הכוס, נמצא כי לא יקיים מצות הבדלה כתיקונה, כיון שבאה להפסיק בין סעודת שבת לסעודת חול, והוא כבר טעם והפקיע את קיום ההבדלה בשלימותה, ומאידך בתפילה לא הבדיל כלל - נמצא שלא יקיים מצות הבדלה במלואה לא בתפילה ולא על הכוס, ולפיכך חוזר לתפילה".

ומוסיף הגרי"ד: "ואם תאמר, יבדיל על הכוס וימלא בכך חובתו ביחס להפקעת קדושת היום כמו בתפילה. יש לומר, כי כיון שניתקנו שתי הבדלות, הבדלה בתפילה והבדלה על הכוס, הראשונה לשם הבדלה בין קודש לחול בעצם קדושת היום, והשנייה לשם הבדלה בהלכות סעודות שבת וחול, אין הוא יוצא ידי חובת הבדלה ביחס לקדושת היום בסידור ברכה על הכוס, ורק בתפילה הוא ממלא את המצוה, ולכך חוזר".

והיינו כאשר "טעה בזו ובזו", על ידי שאכל קודם ההבדלה שעל הכוס "נפגם" קיום ההבדלה שעל הכוס, ולכן כבר לא ניתן לצאת ידי חובת ההבדלה ביחס לקדושת היום על ידי ההבדלה על הכוס [מה שאין כן כששכח להבדיל בתפילה ולא אכל קודם הבדלה, במקרה זה לא "נפגמה" ההבדלה שעל הכוס, והיא במקום ההבדלה בתפילה על קדושת היום].

ונראה לדון על פי יסודו של הגרי"ד בגדרי ההבדלה בתפילה וההבדלה על הכוס, בכמה נפק"מ למעשה.

- ג -

לבישת בגדי שבת עד ההבדלה

בשו"ע (או"ח סי' רסב סע' ב) מובא: "ישתדל שיהיו לו בגדים נאים לשבת". וטעם הדבר משום מצות "כבוד השבת", כמבואר במשנה ברורה (ס"ק ה) "דכתיב וכבדתו, ודרשו חז"ל שלא יהא מלבושיך של שבת כמלבושיך של חול". ובהלכה הסמוכה (שו"ע, סע' ג) מובא: "ילבש בגדיו הנאים וישמח בביאת

שבת כיוצא לקראת המלך וכיוצא לקראת חתן וכלה". ועל כך הביא המשנה ברורה בשם ספר האגודה: "וילך בהם עד מוצאי שבת אחר הבדלה".

ובטעם הלכה זו ביאר הגרי"ד על פי דרכו הנ"ל ביסוד גדר ההבדלה על הכוס במוצאי שבת, שהוא "גמר" סעודת השבת, וז"ל: "ואל יקשה השואל, מדוע ישנה להבדלה במוצאי יום כיפור שאין דין סעודה נוהג בו. דזה משום שההבדלה מסיימת לא רק דין סעודה, כי אם גם כיבוד [בגדים ושלחן ערוך כמבואר בשבת קיט, א]. ולפיכך גם מבואר בפוסקים כי אין לפשוט בגדי שבת קודם הבדלה, וזה שייך גם ליום הכיפורים שיש בו כיבוד כמבואר בסוגיא בשבת (קיט, א) "אמר ליה ריש גלותא לרב המנונא, מאי דכתיב ולקדוש ה' מכובד, א"ל זה יום הכיפורים שאין בו לא אכילה ולא שתיה, אמרה תורה כבדהו בכסות נקיה".

ומתבאר בדבריו כי גדר ההבדלה על הכוס במוצאי שבת שהוא "גמר" סעודת השבת, נובע מהגדרה נרחבת יותר, שגדר ההבדלה על כוס הינו "גמר" קיום מצוות "כבוד" ו"עונג" שבת. ועל פי הגדרה זו יוצא, כי החיוב לכבד את השבת בבגדים נאים נמשך גם לאחר ההבדלה בתפילה עד להבדלה על הכוס, שהיא "גמר" קיום המצוה, ומשום כך אין לפשוט את בגדי השבת עד אחר ההבדלה.

- ד -

האם דין "טעה בזו ובזו בהבדלה" נאמר גם כאשר טעה ועשה מלאכה קודם שהבדיל

כאמור לעיל, השו"ע פסק את דין "טעה בזו ובזו בהבדלה", רק כאשר טעה וטעם קודם שהבדיל על הכוס.

אולם בחידושי הרשב"א (ברכות, שם) כתב וז"ל: "טעה בזו ובזו, פירוש כגון שלא הבדיל בתפילה ואכל או עשה מלאכה קודם שהבדיל על הכוס, דכיון שטעה אפילו בכוס והוא צריך לחזור, הרי הוא חוזר לכסדרן". ומפורש בדבריו, כי דין "טעה בזו ובזו" שחוזר להתפלל, נאמר גם אם עשה מלאכה.

וכתב הביאור הלכה (סי' רצד סע' ב ד"ה ואם טעם) שדברי הרשב"א שנויים במחלוקת: "עיין באלהו רבה ובחידושי רע"א שהביאו בשם הרשב"א דהוא הדין אם עשה מלאכה אז קודם הבדלה [והיינו בשלא אמר המבדיל מתחלה]. ובספר קובץ על הרמב"ם (הלכות תפילה פרק י הלכה יד) מפקפק בדין זה של הרשב"א למעשה, והביאו בפתחי תשובה, עי"ש. והיינו מפני שהרמב"ם לא הביא דין זה של הטוש"ע כלל [וכפי שהעיר מרן הבית יוסף (סי' רצד) "ולא ראיתי להרמב"ם שהזכיר דין זה, ולא ידעתי למה"], ומשמע דלא מפרש כן את מה שאמר הגמרא דטעה בזו ובזו כמו שמפרשי הרשב"א והרא"ש ותלמידי רבנו יונה [וכן מפירוש רש"י משמע דלא מפרש כן וכן בספר אור זרוע פירש בו פירוש אחר ע"ש דהיינו שטעה בהבדלה גופא]. ולכן מסיק הביאור הלכה: "על כן לענין מלאכה עכ"פ אין להחמיר בדיעבד לחזור ולהתפלל, מאחר שלא הוזכר בהדיא בתלמידי רבנו יונה והרא"ש, ויש לסמוך בזה על הרמב"ם".

לפינו מחלוקת הפוסקים, האם יש להשוות בין דין טעה וטעם קודם הבדלה לבין טעה ועשה מלאכה קודם הבדלה, כדעת הרשב"א, שבשני המקרים, חוזר ומתפלל. או שיש לחלק בין הנדונים, כדעת ספר הקובץ,

שאם לא הבדיל בתפילה וגם עשה מלאכה קודם הבדלה, אינו צריך לחזור ולהתפלל.

ונראה כי נחלקו ביסוד הסבר דין "טעה בזו ובזו" בהבדלה. לדעת רבנו יונה המובא במשנה ברורה, שעליו לחזור ולהתפלל מדין קנס ששכח לגמרי מההבדלה [הן בתפילה והן על הכוס], אכן אין כל הבדל בין דין טעה וטעם קודם הבדלה לבין טעה ועשה מלאכה קודם הבדלה, וכדעת הרשב"א. וכשם שאם טעם קודם הבדלה קנסינו ליה, כמו כן אם עשה מלאכה באיסור קודם הבדלה, קנסינו ליה.

אבל אם הסבר דין "טעה בזו ובזו" בהבדלה הוא כדברי הגרי"ד, שגדר ההבדלה על הכוס הוא מדין סעודת שבת, ונובע מהצורך לקבוע את "גמר" סעודת השבת. ולכן כשאכל קודם ההבדלה שעל הכוס "נפגם" קיום ההבדלה שעל הכוס, וכבר לא ניתן לצאת על ידו - ודאי שיש הבדל בין טעם קודם ההבדלה, שאכילה זו מהווה "פגימה" במהות ההבדלה בין הסעודות, לבין עשה מלאכה קודם ההבדלה, שעשיית מלאכה אינה מהווה פגם בענין ההבדלה בין סעודות השבת לסעודות החול.

- ה -

טעה בזו ובזו ואחר כך הבדיל על הכוס בטרם התפלל - האם עליו לשוב ולהתפלל

בביאור הלכה (סי' רצד סע' ב ד"ה צריך) כתב על פסק השו"ע ב"טעה בזו ובזו" שצריך לחזור ולהבדיל בתפלה, וז"ל: "אפשר דדוקא אם לא הבדיל עדיין על הכוס ובא לפנינו לשאול, אז הדין דיחזור ויבדיל בתפלה ואחר כך על הכוס. אבל אם עבר והבדיל על הכוס אחר שטעם, שוב אין צריך לחזור ולהבדיל בתפילה, כיון שמכל מקום כבר יצא מצות הבדלה [פרי מגדים]. ובדרך החיים סתם דאין חילוק בזה".

ולהלכה פסק בספר שמירת שבת כהלכתה (פרק סב סעיף כב) "עבר על הקנס, ולא חזר והתפלל והבדיל על הכוס וטעם, אינו חוזר ומתפלל משום הספק". ובטעם הכרעה זו כתב (הערה פו) "מספק לא יחזור ויתפלל, כיון שיש בו חשש ברכה לבטלה".

ונראה כי מחלוקת הפמ"ג ודרך החיים, האם כאשר טעה בזו ובזו ואחר כך הבדיל על הכוס בטרם התפלל, עליו לשוב ולהתפלל, תלויה בהסבר דין "טעה בזו ובזו" בהבדלה. אם הסיבה שעליו לחזור היא משום קנס ששכח לגמרי מההבדלה, מובנים דברי הפמ"ג, שאינו צריך לשוב ולהתפלל, מכיון שמכל מקום כבר יצא ידי חובת מצות ההבדלה.

אבל על פי הסברו של הגרי"ד, שגדר ההבדלה על הכוס הוא מדין סעודת שבת, ונובע מהצורך לקבוע את "גמר" סעודת השבת, וכאשר אכל קודם ההבדלה שעל הכוס "נפגם" קיום ההבדלה שעל הכוס, אין העובדה שהבדיל על הכוס בטרם התפלל מוסיפה, שהרי עדיין ה"פגם" בהבדלה על הכוס עומד בעינו עד שיתפלל מקודם, ולא יצא ידי חובת ההבדלה עד שיחזור ויתפלל ולאחר מכן יבדיל, וכדברי הדרך החיים שסובר דאין חילוק בזה.

אמר 'ברוך המבדיל בין קודש לחול' וטעם קודם הבדלה

בשו"ע נפסק דין "טעה בזו ובזו" שצריך לחזור ולהתפלל, באופן שטעה ולא הבדיל כלל, לא בתפילה ולא על הכוס.

ובספר שולחן שלמה (סימן רצד אות ב) מובא בשם הגרש"ז אויערבך, שגם אם אמר 'ברוך המבדיל בין קודש לחול' וטעם קודם הבדלה, הרי זה בכלל "טעה בזו ובזו", שצריך לחזור ולהתפלל, כדבריו: "ולא מהני אם אמר 'ברוך המבדיל בין קודש לחול' קודם שטעם, משום דאמירת 'המבדיל' מהני רק לענין היתר מלאכה". וכן הובא בשם הגרש"ז בספר שמירת שבת כהלכתה (פרק נט הערה פד).

אולם בשו"ע הרב (סי' רצד סע' ג) כתב: "אם טעה ולא הזכיר הבדלה בחונן הדעת, משלים תפילתו, ולא יחזור בשביל ההבדלה הואיל וצריך עדיין לאמרה על הכוס, ויהיה יוצא ידי חובתו. רק שיזהר מלעשות שום מלאכה קודם שיבדיל על הכוס, או יאמר אחר תפילה המבדיל בין קודש לחול בלא ברכה, ויעשה מלאכה כמו שיתבאר בסי' רצ"ט. ואם שכח (ועשה מלאכה באיסור או) טעם מאומה קודם שיבדיל על הכוס, צריך לחזור ולהתפלל ולהבדיל בתפלה, וגם על הכוס, שאינו יוצא בהבדלה שעל הכוס בלבדה, הואיל ואינה כהוגן שטעם (או עשה מלאכה) קודם לה". ומפורש בדבריו, שאם אמר 'ברוך המבדיל' וטעם קודם הבדלה, אינו בגדר "טעה בזו ובזו". וצ"ב במה נחלקו.

ויתכן שנחלקו האם אמירת 'ברוך המבדיל' נחשבת כהבדלה בתפילה, או לא. בדברי שו"ע הרב (או"ח סי' קפט סע' יז) נתבאר שיש להסתפק אם אמירת 'ברוך המבדיל' נחשבת כהבדלה בתפילה, לענין אמירת 'רצה' אחריה, וז"ל: "אם רק אמר המבדיל בין קודש לחול בלא כוס, אזי יש להסתפק אם דינו כהתפלל ערבית [מג"א סוף סימן רסג]. ולפיכך שב ואל תעשה עדיף, שהרי יש אומרים שלעולם אינו מזכיר של שבת אחר שיצא היום". ומאחר וכך, מובנים דבריו שלאחר אמירת 'ברוך המבדיל', אין זה כבר "טעה בזו ובזו", שהרי אי אפשר לומר שלא הבדיל כלל.

ברם אם אמירת 'ברוך המבדיל' אינה נחשבת כהבדלה בתפילה, הרי זה בכלל "טעה בזו ובזו", שצריך לחזור ולהתפלל, והיינו דברי הגרש"ז אויערבך. ויתכן שבעומק הדברים טמון יסודו של הגרי"ד, שמהות ההבדלה בתפילה היא "חלות הפקעת קדושת היום", ועל כן באמירה בעלמא של 'ברוך המבדיל', אין חשיבות להפקיע את קדושת היום, וממילא הרי זה כאילו לא הבדיל כלל, ועליו לחזור ולהתפלל ולהבדיל על הכוס כדין "טעה בזו ובזו".

טעה ולא הבדיל בתפילה ושתה מים לפני שהבדיל על הכוס

כתב בספר שמירת שבת כהלכתה (פרק סב הערה פה) "ונראה דאם טעה ולא הבדיל בתפילה ושתה מים לפני שהבדיל על הכוס, אינו צריך לחזור ולהתפלל, דהרי מותר לשתות מים לפני הבדלה [כמפורש בשו"ע או"ח סי' רצט סע' א], ולא שייך לקונסו על שלא עשה כהוגן". וכמובן, דין זה הוא לפי שיטת רבנו יונה, והמשנה ברורה שהביאו להלכה, שהטעם לכך שעליו לחזור ולהתפלל ב"טעה בזו ובזו", הוא משום קנס ששכח לגמרי מההבדלה.

ונראה כי בנדון זה, גם לפי הגרי"ד לא נאמר דין "טעה בזו ובזו", שצריך לחזור ולהתפלל. כי לדרכו של הגרי"ד, גדר ההבדלה על הכוס נועד להפסיק בין סעודת שבת לסעודת חול, והטעם לכך שצריך לחזור ולהתפלל בטרם יבדיל הוא בגלל שהטעימה גרמה ל"פגם" בקיום ההבדלה על הכוס. ועל כן, כאשר רק שתה מים ותו לא, אין זה בגדר "התחלת סעודת חול" ללא הבדלה על כוס, ובשל כך אין בכך כל "פגם" בהבדלה שעל הכוס.

- ח -

נשים בדין "טעה בזו ובזו בהבדלה"

בספר שמירת שבת כהלכתה (פרק סא סע' כב) פסק: "טעה במוצאי שבת או במוצאי יום טוב ואכל, או טעם מאומה לפני שהבדיל על הכוס, אזי - אם הבדיל בתפילה באמירת 'אתה חוננתנו' [או במוצאי שבת ליום טוב באמירת 'ותודיענו'], אינו חוזר ומתפלל. אבל אם גם שכח להבדיל בתפילה, חוזר ומתפלל - קנס שקנסוהו כיון שעשה שלא כהוגן, ומבדיל על הכוס".

ובהערה כתב: "יש להסתפק מה הדין באשה שאכלה לפני הבדלה, דכיון שהיא פטורה מתפילת ערבית, וגם הנשים לא קיבלוה על עצמן [סי' קו במשנ"ב ס"ק ד], לא מסתבר שיקנסו אותה עכשיו להתפלל".

ובספר אשי ישראל הביא את ספיקו של השמירת שבת כהלכתה, וכתב שבספר תורת שבת (סי' רצד ס"ק א) נכתב: "דאשה שהתפללה במוצאי שבת ולא אמרה אתה חוננתנו וגם טעמה קודם הבדלה על הכוס, כיון דשוין עלייהו כחובה לענין הבדלה בתפילה, צריכה לחזור ולהתפלל". וכדברי התורה שבת כתב הגר"ח קנייבסקי למחבר הספר אשי ישראל, כמובא שם (עמ' תשנה תשובה שיג) "אם כבר התפללה כבר קבלה עליה ויתכן שצריכה לחזור, משא"כ אם לא התפללה כלל".

לאחר קבלת תשובה זו, המשיך מחבר הספר אשי ישראל ושאל את הגר"ח: "ואם נימא שגם את האשה קונסים, האם הוא הדין באופן שכלל לא התפללה ורק אכלה קודם הבדלה על הכוס, האם צריכה עתה להתפלל מעריב ולהבדיל בתפילה, דהא אינה חייבת בתפילת מעריב". על כך השיב הגר"ח באותו נוסח כמובא לעיל: "אם התפללה כבר קיבלה עליה ויתכן שצריכה לחזור, משא"כ אם לא התפללה כלל".

והנה כל האמור כאן, מבוסס על דברי המשנה ברורה (סי' רצד ס"ק ד; הובא לעיל אות א) בביאור דין "טעה בזו ובזו בהבדלה", שהוא מדין קנס ששכח לגמרי מההבדלה [הן בתפילה והן על הכוס] ולכן עליו

לחזור ולהתפלל. ועל פי זה דנו הפוסקים, האם גם נשים נקנסו בקנס זה. ברם לפי דברי הגרי"ד בביאור דין "טעה בזו ובזו", שעל ידי שאכל קודם ההבדלה שעל הכוס "נפגם" קיום ההבדלה שעל הכוס, ולכן כבר לא ניתן לצאת ידי חובת ההבדלה ביחס לקדושת היום על ידי ההבדלה על הכוס, מעיקר הדין לכאורה אין כל הבדל בין אנשים ונשים, וגם כאשר אשה שכחה ואכלה לפני הבדלה, הרי היא בגדר "טעה בזו ובזו", וצריכה לחזור ולהתפלל וגם להבדיל על הכוס. אמנם מסתבר כי גם לדברי הגרי"ד, יש מקום להסתפק מה שייך לומר לאשה לחזור ולהתפלל כאשר היא כלל אינה מחוייבת בתפילת ערבית [אלא אם כן נאמר שהאשה קיבלה על עצמה להתפלל כל מוצאי שבת תפילת ערבית] וצ"ע.

- ט -

"טעה בזו ובזו" ביום טוב שחל במוצאי שבת

הביאור הלכה (סימן רצד סע' א ד"ה ואם טעה) הביא להלכה את דברי הפרי מגדים: "הוא הדין ביום טוב שחל במוצאי שבת, אם לא אמר ותודיענו אינו חוזר, מפני שמזכיר אחר כך הבדלה על הכוס של קידוש. ואם טעם אז אחר התפילה, קודם שאמר הקידוש של יקנה"ז, גם צריך לחזור לראש התפילה, כמו במוצאי שבת, דכי משום שאכל גם קודם קידוש אתגור איתגר [יקבל על כך שכן, בתמיה]".

אולם בשו"ת אור לציון (ח"א סימן לו אות ט) כתב על דברי הפרי מגדים: "נראה לענ"ד שאין צריך לחזור ולהבדיל בתפילתו אם טעם קודם הבדלה על הכוס ביום טוב שחל אחר השבת. והטעם לזה, שהרי מוכח מהסוגיא במסכת ברכות (לג, ב) שמעיקר הדין לא תיקנו חכמים לומר 'ותודיענו' בתפילת ערבית של יו"ט שאחר השבת, אלא שזה תקנה מאוחרת יותר שתיקנו רב ושמואל, אבל לפני כן לא היתה קיימת תקנה זו. ולכן אין לנו לקנוס מי שטעם קודם הבדלה על הכוס ביו"ט שאחר שבת שיחזור ויתפלל, שהרי כל מה שאנו מבדילים 'ותודיענו' אינו אלא משום תקנתא בתרייתא ולא מעיקר הדין. על כן באדם שטעה יחזור הדין להיות כפי עיקר הדין, ואין זה דומה כדן כל הטועה במוצאי שבת שחוזר ומבדיל בתפילתו, דשאני התם שההבדלה בתפילה תקנת אנשי כנסת הגדולה היא, ולכן אם עבר וטעם קודם הבדלה על הכוס, חוזר להבדיל בתפילתו".

והנה דברי האור לציון נאמרו לשיטת רבנו יונה, והמשנה ברורה שהביאו להלכה, שהטעם לכך שעליו לחזור ולהתפלל ב"טעה בזו ובזו", הוא משום קנס ששכח לגמרי מההבדלה, וכמבואר בדבריו.

ונראה כי לדרכו של הגרי"ד, שגדר ההבדלה על הכוס הוא מדין סעודת שבת, ונובע מהצורך לקבוע את "גמר" סעודת השבת, וכאשר אכל קודם ההבדלה שעל הכוס "נפגם" קיום ההבדלה שעל הכוס, יתכן שיש לחלק בסברא בין טעה בהבדלה כל שבת, לבין טעה ביום טוב שחל במוצאי שבת. ודווקא ב"טעה בזו ובזו" בשבת, מכיון שגדר ההבדלה על הכוס נועד להפסיק בין סעודת שבת לסעודת חול, הואיל וטעם לפני ההבדלה, טעימה זו גורמת ל"פגם" בקיום ההבדלה על הכוס. אולם במוצאי שבת שחל ביום טוב, אין כל צורך בהפסק בין סעודת קודש של שבת לסעודת הקודש של יום טוב, כי מבחינת הסעודה זהו אותו חיוב,

ולכן לא נאמר בזה הדין של "טעה בזו ובזו" שצריך לחזור ולהתפלל. והראיה, שביו"ט שחל בשבת אותה סעודה נחשבת הן כסעודת שבת והן כסעודת יום טוב.

- י -

אמר 'ברוך המבדיל' או התפלל ערבית באמצע סעודתו - האם רשאי לומר אחר כך 'רצה' בברכת המזון

כתב הרמ"א (או"ח סי' רסג סע' יז) וז"ל: "מי שמאחר להתפלל במוצאי שבת, או שממשיך סעודתו בלילה, מותר לומר לחברו ישראל שכבר התפלל והבדיל לעשות לו מלאכתו להדליק לו נרות ולבשל לו, ומותר ליהנות ולאכול ממלאכתו, כן נ"ל". וכתב המג"א (ס"ק לג) כי דברי הרמ"א הם "דלא כלבוש דאוסר אלא אם כן בירך והסיח דעתו מהשבת". וסיים המג"א: "וזה פשוט, [כלומר אף לדעת הלבוש], דאם אמר [המשלח] המבדיל וכו' דשרי לעשות לו מלאכה. אך צריך עיון אם יכול אחר כך לומר רצה בברכת המזון, דיש לומר דווקא כשהתפלל תפילת חול לא יאמר רצה, אבל כשאמר המבדיל לחוד רשאי לומר רצה".

ומבואר בדבריו, שאם באמצע סעודה שלישית בשבת, כאשר יצאה השבת, התפלל תפילת ערבית והבדיל בה, לא יאמר אחר כך 'רצה' כשיברך ברכת המזון. אולם אם לא התפלל אלא רק אמר 'ברוך המבדיל בין קודש לחול', מסתפק המג"א, האם רשאי לומר אחר כך 'רצה' בברכת המזון, ולא פשט את ספקו. וכן הובא גם במשנה ברורה (סימן רסג ס"ק סז) בשם המג"א וז"ל: "ואם אמר המבדיל בין קודש לחול באמצע סעודתו, צ"ע אם יכול אחר כך לומר רצה בברכת המזון כיון שעשהו מתחילה לחול".

והנה מאי דמספקא להמג"א והמשנה ברורה פשיטא לשו"ע הרב (או"ח סי' קפט סע' יז), שאם אמר 'ברוך המבדיל', אינו אומר אחר כך 'רצה', שכתב: "מי שנמשכה סעודתו למוצאי שבת והתפלל ערבית שאינו מזכיר עוד של שבת בברכת המזון. ואע"פ שלסברא שהכל הולך אחר התחלת הסעודה היה ראוי להזכיר גם אחר ערבית, מכל מקום יהא נראה שדבריו סותרים זה את זה, שתחילה התפלל תפילת יום שלאחריו ואחר כך מזכיר יום העבר. ואם הבדיל על שולחנו, כלומר הבדלה על הכוס, דינו כהתפלל ערבית ושוב אינו מזכיר של שבת בברכת המזון. ואם רק אמר המבדיל בין קודש לחול בלא כוס, אזי יש להסתפק אם דינו כהתפלל ערבית [מג"א סוף סימן רסג]. ולפיכך שב ואל תעשה עדיף, שהרי יש אומרים שלעולם אינו מזכיר של שבת אחר שיצא היום".

וכן מפורש בערוך השלחן (סימן קפח סע' כג) "אם התפלל ערבית קודם ברכת המזון, אי אפשר להזכיר של שבת כיון שעשאו כבר חול בתפילה, איך יזכיר של שבת והוי תרתי דסתרי. וכן אם הבדיל או שאמר המבדיל בין קודש לחול, לא יזכיר של שבת".

- יא -

מאידך, המג"א עצמו כתב בהלכות ספירת העומר (או"ח סי' תפט ס"ק ז ד"ה ונראה לי) "ונראה לי דמותר לספור אחר צאת הכוכבים אפילו לא התפלל עדיין ערבית, אף במוצאי שבת, דהא לילה הוא לכל מילי.

ואפילו לקדש ולהבדיל מותר קודם תפילה, ומזכיר רצה בברכת המזון, עכ"ל.

ולכאורה דברים אלו עומדים בסתירה למש"כ המג"א הנ"ל בהלכות שבת, שאם התפלל והבדיל אינו אומר 'רצה'. [ואמנם המעיין בדברי המשנה ברורה בהלכות ספירת העומר (סי' תפט ס"ק יח) ימצא שכתב: "כתבו האחרונים דאם יצאו הכוכבים מותר לו לספור אפילו לא התפלל עדיין מעריב, ואפילו הוא במוצאי שבת, דהא לילה הוא לכל מילי, ואפילו לקדש ולהבדיל מותר קודם תפילה אלא שאסור במלאכה עד שיבדיל", ואילו את הדין המפורש במג"א ש"מזכיר רצה בברכת המזון" השמיט המשנה ברורה. וכנראה המשנה ברורה לשיטתו בהלכות שבת, שנשאר בספק האם מזכיר רצה או לו, ולכן נקט בסתמא כי "שב ואל תעשה" עדיף].

ולכן צריך לפרש את מה שכתב המג"א בהלכות ספירת העומר, שאם הבדיל מזכיר 'רצה', שכוונתו להבדלה באמירת 'ברוך המבדיל בין קודש לחול', ולא להבדלה בתפילה או על הכוס, שאחריה ודאי אינו מזכיר 'רצה'. ונמצא לפי זה שלאחר אמירת 'ברוך המבדיל' רשאי להזכיר 'רצה' בברכת המזון.

ובאמת יש להתפלא על המג"א שהניח את ספקו בהלכות שבת בצ"ע, ולא ציין לדבריו בהלכות ספירת העומר. ובשו"ע דעת תורה ציין המהרש"ם על דברי המג"א בסימן רס"ג, לעיין במש"כ מג"א בסימן תפ"ט. וכתב על כך העורך, נכדו של המהרש"ם, רבי שלום שבדרון: "עי' באר היטב ומחצית השקל ומשנה ברורה בסימן רס"ג, וכולם הביאו את דברי המג"א שם שנסתפק בזה, ולא הביאו מהמג"א בסימן תפ"ט שהביא אדמו"ר [המהרש"ם] דברים מפורשים שיכולים לומר רצה בכהאי גוונא, ונפק"מ להלכה. וראיתי כמה פעמים שפסקו תלמידי חכמים כן הלכה למעשה שלא יאמרו רצה בכה"ג הנזכר, וכן עמא דבר. ומכיון שגם אדמו"ר [המהרש"ם] קיצר בזה ורק ציין לעיין שם, ולא הדגיש שלפי זה הדרא דינא, איני יודע בעניותי איך נידון בה, וה' יאיר עיני".

ואולי יש לומר כי על המג"א לשיטתו אין קושיא כלל, וזאת על פי מה שגילה המג"א דעתו במקום אחר על כל ענין הזכרת 'רצה' בברכת המזון, שאם הזכיר 'רצה' בברכת המזון בזמן שלא היה צריך לאומרו, אין זה מגרע. דברי המג"א נאמרו בהלכות קידוש (או"ח סי' רעא ס"ק יד) בנדון הזכרת 'רצה' בברכת המזון בסעודת שבת שהתחילה ביום שישי ונמשכה אל תוך השבת, ופסק השו"ע (שם סע' ו) אם גמר סעודתו וקידש היום קודם שבירך ברכת המזון, מברך ברכת המזון על כוס ראשון ואחר כך אומר קידוש היום על כוס שני. וצריך להזכיר של שבת בברכת המזון, אע"פ שמברך קודם קידוש". ועל כך כתב המג"א: "אע"ג דבסוף סימן קפ"ח פסק דאזלינן בתר תחילת הסעודה [ואם כן, אין להזכיר 'רצה' מכיון שתחילת הסעודה היתה ביום חול] יש לומר דספוקי מספקא ליה, ומספיקא בכל ענין צריך להזכיר, דאין קפידא אם מזכיר שלא לצורך, כמו שנתבאר בסוף סימן ק"ח".

ומבואר בדבריו, שבכל מקום שיש בו ספק אם להזכיר 'רצה' בברכת המזון, או לא, רשאי להזכיר משום "דאין קפידא אם מזכיר שלא לצורך". ואם כן הוא הדין בנדון דידן, הואיל ויש ספק אם לאחר אמירת 'ברוך המבדיל בין קודש לחול' רשאי לומר 'רצה', או לא, פסק המג"א שיהיה רשאי לומר "דאין קפידא

אם מזכיר שלא לצורך" [אולם לשיטת המשנה ברורה, אם הדיבור האחד סותר את הדיבור השני, לא יהיה רשאי לומר].

- יב -

ונראה לבאר את שיטת המג"א על פי דברי הגרי"ד בביאור ההבדל בין גדר ההבדלה בתפילה שהוא משום "הפקעת קדושת היום", לבין גדר ההבדלה על הכוס שהוא מדין סעודת שבת, ונועד לסיים את זמן סעודת השבת.

הטעם לכך שבסעודה שהתחילה בשבת יש לומר 'רצה' גם לאחר יציאת השבת, מפורש בשו"ע בהלכות ברכת המזון (או"ח סי' קפח סע' י) "היה אוכל ויצא שבת, מזכיר של שבת בברכת המזון, דאזלינן בתר התחלת הסעודה, והוא הדין בראש חודש ופורים וחנוכה". ואם כך, כאשר הבדיל על הכוס באמצע הסעודה, הואיל וגדר הבדלה זו לפי הגרי"ד הוא סיום סעודת השבת, פשיטא שלא יוכל להזכיר יותר 'רצה', שהרי על ידי ההבדלה קבע כי המשך הסעודה היא סעודת יום חול, וכיצד יוכל לומר בה 'רצה'.

אך כאשר מבדיל בתפילה וכן כשאומר 'ברוך המבדיל', שגדר הבדלה זו היא הפקעת קדושת היום, ואין בהבדלה זו סתירה לשם הסעודה, שהיא "סעודת שבת" גם לאחר יציאת השבת היות ו"אזלינן בתר התחלת הסעודה". ולכן גם לאחר אמירת 'ברוך המבדיל', יוכל לומר 'רצה', וכפי שנקט המג"א בהלכות ספירת העומר.

ולפי זה מעיקר הדין, גם כשהבדיל בתפילה, אין בהבדלה זו סתירה לשם הסעודה, שהיא "סעודת שבת", והיה יכול לומר 'רצה'. אלא שבזה יש לומר כדברי שו"ע הרב [המובא לעיל אות ו] "ואע"פ שלסברא שהכל הולך אחר התחלת הסעודה היה ראוי להזכיר גם אחר ערבית, מכל מקום יהא נראה שדבריו סותרים זה את זה, שתחילה התפלל תפילת יום שלאחריו, ואחר כך מזכיר יום העבר."

נמצא כי לפי דרכו של הגרי"ד, שפיר יש לחלק כדברי המג"א, בין הבדלה בתפילה ועל הכוס, שאין מזכירים אחר כך 'רצה' בברכת המזון, לבין הבדלה באמירת 'ברוך המבדיל' בין קודש לחול, שיוכל לומר לאחריה 'רצה'.

- יג -

אמר 'ברוך המבדיל' או התפלל ערבית באמצע סעודתו - האם רשאי לגמור סעודתו

והנה כתב המשנה ברורה (סי' רצט סע' ד) וז"ל: "ואם הפסיק בתוך הסעודה והתפלל, כתב המג"א דאפשר דחלה עליו חובת הבדלה, ואסור לאכול עד שיבדיל". ובשער הציון (אות ח) הוסיף: "ועל כל פנים במה שאמר בתוך הסעודה תיבות 'ברוך המבדיל' בין קודש לחול" כדי שיוכל להדליק נר וכדומה, בזה לבד בוודאי לא חל עליו חובת הבדלה, ומותר לגמור סעודתו".

ברם לדרכו של הגרי"ד, שגדר ההבדלה בתפילה וכן כשאומר 'ברוך המבדיל', הוא הפקעת קדושת היום, יש לדון. מחד גיסא, יתכן שגם באמירת 'ברוך המבדיל' הוא מפקיע את קדושת השבת, ולא יוכל להמשיך בסעודתו. ברם מאידך גיסא, למרות שהוא מפקיע את קדושת יום השבת, אבל אין בכך הפרעה לסעודת השבת, וכמבואר לעיל שיכול לומר 'רצה', מאחר ואין בהבדלה זו סתירה לשם הסעודה, שהיא "סעודת שבת" גם לאחר יציאת השבת, כי "אזלינן בתר התחלת הסעודה", וצ"ע.

- יד -

אשה שהבדילה באמצע הסעודה - האם רשאית לומר אחר כך 'רצה' בברכת המזון

בשו"ת שרגא המאיר (ח"ב סימן עא) נקט כי אשה אינה רשאית להזכיר 'רצה' לדעת המג"א, ונימוקו עמו: "דדווקא באנשים שהם מתפללים מעריב, ובזה נעשה אצלם חול. ועל כן אמרינן דווקא בתפילה של מעריב אסור להזכיר אחר כך רצה בברכת המזון, מה שאין כן אצל נשים שאינם מתפללות מעריב, ונעשה חול ולילה אצלם בזה שהם עושים הבדלה, ועל כרחך לאחר הבדלה לילה וחול הוא אצלם גם לענין שלא להזכיר רצה בברכת המזון, כי הבדלה אצלם הוי כמו תפילת מעריב אצל אנשים, שאז סבירא ליה למג"א בפשיטות שאינו מזכיר עוד רצה בברכת המזון".

ומבואר בדבריו, כי לדעת המג"א יש הבדל בין אנשים ונשים. ובעוד שבאנשים יש לחלק בין הבדלה בתפילה לבין הבדלה באמירת 'ברוך המבדיל', שלאחר הבדלה בתפילה אין מזכירים 'רצה' בברכת המזון, אך לאחר אמירת 'ברוך המבדיל' יכול לומר 'רצה'. הרי שבנשים אין כל הבדל, וגם לאחר אמירת 'ברוך המבדיל' אינן יכולות לומר 'רצה'. וזאת משום שאצל נשים שאינן מתפללות ערבית, כבר באמירת 'ברוך המבדיל' נעשית הבדלה בין השבת לימי החול, ושוב אינן יכולות לומר 'ברוך המבדיל'.

אולם לפי המבואר לעיל בדרכו של הגרי"ד, לכאורה אין מקום לחלק בין אנשים ונשים, שהרי אם גדר ההבדלה באמירת 'ברוך המבדיל' הוא הפקעת קדושת היום, גם כאשר נשים אומרות 'ברוך המבדיל' אין בזה סתירה לשם הסעודה שתחילתה בשבת, שהיא "סעודת שבת" גם לאחר יציאת השבת היות ו"אזלינן בתר התחלת הסעודה", ושפיר יוכלו נשים [כאנשים] לומר 'רצה' לאחר אמירת 'ברוך המבדיל'.

- טו -

אכילת חמץ במוצאי פסח בתוך סעודה שהתחילה מבעוד יום

כתב המג"א בהלכות פסח (או"ח סימן תצא ס"ק א) "ומי שהתחיל לאכול במוצאי פסח מבעוד יום, ונמשך עד הלילה, ועדיין לא התפלל והבדיל, צ"ע אם מותר לאכול חמץ. דלכאורה נראה שמותר לאכול זכיון שחשכה לילה הוי חול לכל מילי, אלא שחכמים אמרו שאסור לעשות מלאכה עד שיבדיל בתפילה, אבל איסור חמץ אין תלוי בהבדלה, שהרי אף בחול המועד אסור לאכול חמץ, ולכן כיון שחשכה, מותר לאכול חמץ".

והמשנה ברורה (ס"ק א) הביא את דברי המג"א, וכתב: "אמנם אם עדיין לא בירך ברכת המזון בוודאי אין לו לאכול חמץ, דהרי יצטרך לומר יעלה ויבוא, משום דאזלינן בתר התחלת הסעודה כדאיתא לעיל בסוף סימן קפ"ח, ואם כן יהיה תרתי דסתרי". כלומר, אמירת 'יעלה ויבוא' ביום חג המצות, סותרת את אכילת החמץ בסעודה זו.

דין זה נפסק בספר שמירת שבת כהלכתה (פרק נט סע' יג) "התחיל לאכול באחרון של פסח והאריך בסעודתו עד אחרי צאת היום [ולא התפלל ערבית או הבדיל], לא יאכל חמץ, שכן יצטרך להזכיר בברכת המזון מעין המאורע". ובהערה הובאו דברי הגרש"ז אויערבך: "דלכאורה יש לומר דרק אם עשאו חול לענין מלאכה שהוא עיקר קדושת היום, שוב אינו מזכיר מעין המאורע, משא"כ אם עבר ואכל חמץ, אפשר שרק יאמר "חג הפסח הזה", ולא "חג המצות הזה", וצ"ע".

ואילו ידידי רבי אליעזר רוטר, עורך הקובץ התורני מבקשי תורה, מסר לי בשם רבי עזריאל אויערבך, כי חותנו, הגרי"ש אלישיב מורה לברך ברכת המזון ולהזכיר "ביום חג המצות הזה".

ונראה כי לפי הגרי"ד, שגדר ההבדלה על הכוס נועד להפסיק בין סעודת שבת לסעודת חול, יהיה אסור להמשיך ולאכול חמץ בסעודה שתחילתה בפסח, ללא הבדלה, ודלא כהמג"א. מכיון שעל ידי אכילת החמץ הרי מראה בעצמו שאכילתו היא כסעודת חול, שכן בפסח אסור לאכול חמץ. ולכן הואיל ואכילת החמץ מפקיעה שם סעודת הפסח, הוא מחוייב להבדיל על הכוס קודם שיורשה לו לאכול מהחמץ.

ע ע ע

ענף ב - טעה בזו ובזו בדיני הבדלה בתשעה באב שחל במוצאי שבת

- טז -

דברי הגרי"ד ביסודות גדרי ההבדלה בתפילה ועל הכוס, אשר נכתבו על ידו בספרו "שיעורים לזכר אבא מרי", והובאו לעיל בענף א', נמסרו בשמו על ידי תלמידיו בספר "שיעורי הרב" (ענייני תשעה באב סימן כט) בביאור שיטת הרמב"ן בענין הבדלה על הכוס בתשעה באב שחל במוצאי שבת.

בשו"ע (סימן תקנו סע' א) הובאו להלכה דברי התוספות בפסחים (קז, א ד"ה אמימר) שאם חל תשעה באב להיות במוצאי שבת, מבדילים על הכוס לאחר התענית - במוצאי יום ראשון. הרמב"ן בסוף חידושו על מסכת תענית הביא את דעת בה"ג שגם למאן דאמר "מבדיל והולך כל היום כולו עד מוצאי שבת, ותו לא", זהו רק כשהיה מותר לו לאכול, משא"כ בתשעה באב שאסור לו לאכול עד ליל יום שני, יהיה רשאי להבדיל גם לאחר מוצאי שבת. והקשה עליו הרמב"ן, הרי למאן דאמר "מבדיל והולך כל היום כולו עד מוצאי שבת" פירוש הדבר שלאחר יום ראשון שוב אין זה "מוצאי שבת", ואין כבר חיוב הבדלה, ואם כן מהיכי תיתי שיוכל להבדיל בליל יום שני. ואמנם לדעת הרמב"ן, כאשר חל תשעה באב במוצ"ש אין חיוב להבדיל על הכוס כלל, גם לא לאחר התענית.

וביאר הגרי"ד את דברי הרמב"ן על פי היסוד המבואר לעיל: "שעיקר ענין ההבדלה על הכוס הוא להבדיל בין סעודות שבת לסעודות חול. ועל פי זה יש להבין את שיטת הרמב"ן, דהואיל וכשחל תשעה באב במוצ"ש אין יום ראשון נחשב כיום אכילה, ממילא לא חלה עיקר חובת הבדלה כלל. שהרי כל עניינה הוא כדי להבדיל בין סעודות שבת לסעודות חול, וכשיום ראשון אסור באכילה הרי הוא מופקע מעיקר חובת ההבדלה".

ובדעת הבה"ג שמבדיל במוצאי התענית, ביאר הגרי"ד שהבה"ג אינו חולק על עיקר גדר ההבדלה על הכוס, אלא שהוא סובר "דלמאן דאמר מבדיל והולך כל היום כולו עד מוצאי שבת, היינו משום שצריך לעשות הבדל בין סעודות שבת לסעודות חול ביום אכילה הראשון של ימות החול. ואם כן כשחל תשעה באב להיות במוצ"ש, הרי יום שני הוא יום האכילה הראשון שבאותו שבוע, ומשום הכי צריך להבדיל בליל יום שני, לא מדין תשלומין, אלא משום שאז חל עיקר חיוב הבדלה".

- יז -

חולה המבדיל בתשעה באב במוצ"ש לפני אכילתו - האם מוציא את בני ביתו ידי חובתו

נמצא כי הן לדעת הרמב"ן והן לדעת הבה"ג, עיקר גדר ההבדלה הוא להבדיל בין סעודות שבת לסעודות חול, ונחלקו כשיום ראשון אינו "יום אכילה", האם "מוצאי שבת" לענין הבדלה נדחה עד למחרת בליל יום שני [בה"ג], או שאין בשבוע זה "מוצאי שבת" המחייב הבדלה על הכוס [רמב"ן].

ולאור זאת כתב בספר שיעורי הרב (שם), כי לפי דברי הגרי"ד יש נפקא מינה בנדון המובא בשערי תשובה (או"ח סימן תקנו ס"ק א) בשם הברכי יוסף, שחולה הנצרך לאכול בתשעה באב שחל להיות במוצ"ש, מבדיל קודם אכילתו, ואגב כך יכול גם להוציא את בני ביתו שלא יצטרכו להבדיל לאחר התענית. אולם לפי סברת הגרי"ד יוצא "שאף הבה"ג מודה שלא חלה עיקר חובת ההבדלה עד לאחר התענית, ואם כן אפילו אם החולה יכול להבדיל לעצמו לפני גמר התענית, בוודאי לא יוכל להוציא את בני ביתו המתענים".

- יח -

הצם בתשעה באב האם רשאי להבדיל במוצ"ש על מנת להוציא ידי חובת הבדלה חולים הצריכים לאכול

בשו"ת ציץ אליעזר (חלק י"ד סימן מ"ד) דן בשאלה הפוכה ממש"כ הברכי יוסף: "השתא שנת תשל"ח, שחל תשעה באב במוצאי שבת, נשאלתי על ידי המקדש והמבדיל בבית החולים, אם יכול להבדיל במוצ"ש זה לחולים שצריכים לאכול ואינם יכולים להבדיל בעצמם. והספק שלו היה, היות והוא אינו יכול להבדיל עבור עצמו, אם נחשב בר חיובא להוציא אחרים".

וכתב הציץ אליעזר: "והשבתי לו, שיכול להבדיל עבורם, דנקרא בר חיובא. וזה שאינו יכול להבדיל

עבורו הוא רק כמאן דכאיב ליה פומיה [אדם שכואב לו הפה], וברגע שיורד ממנו עיכוב זה, דהיינו במוצאי תשעה באב, הא פסקינן בסימן תקנ"ו שצריך אז להבדיל על הכוס, וכן נהגין למעשה. והיה יכול בעצם להבדיל גם לעצמו, ולתת למיטעם לתינוק. והא דלא עבדינן כך זה מכוח טעם אחר, דילמא אתי למיסרך [שיבוא הקטן להתרגל] שישתה אף כשיגדל, כמבואר בלבוש. ומכיון שנקרא בר חיובא יכול הוא להוציא אחרים ידי חובת הבדלה".

אולם ברור כי דברי הציץ אליעזר עומדים בניגוד גמור לדברי הגרי"ד. ולא רק לפי הרמב"ן שאין למתענה כל חיוב הבדלה באותה שנה שחל תשעה באב במוצ"ש, ובוודאי הוא אינו נחשב לבר חיובא, ואינו יכול להוציא ידי חובת הבדלה את החולים האוכלים. אלא גם לשיטת הבה"ג שהמתענים בתענית צריכים להבדיל במוצאי התענית, הרי נתבאר לעיל בדברי הגרי"ד, כי במוצאי שבת המתענה אינו נחשב בר חיובא, כי החיוב חל עליו רק במוצאי התענית, וממילא לא יוכל להבדיל במוצאי שבת עבור החולים. אלא אם כן נאמר שחיוב הבדלה במוצאי שבת הוא כמו קידוש בשבת, ואע"פ שיצא ידי חובה הוא יכול להוציא, ולכן אע"פ שאינו רוצה לצאת, יכול להוציא.

- יט -

טעה בזו ובזו במוצאי תשעה באב שחל ביום ראשון

בספר שמירת שבת כהלכתה (פרק סב הערה צה) הביא בשם הגרש"ז אויערבך: "אם שכח ואכל במוצאי תשעה באב לפני שהבדיל על הכוס, אינו צריך לחזור ולהבדיל בתפילה במוצאי תשעה באב". ואף על פי שבכל מוצאי שבת "טעה בזו ובזו", אם לא הזכיר הבדלה בתפילה וגם אכל קודם הבדלה על הכוס, צריך לחזור ולהתפלל, בנדון דידן "מסתבר שלאחר שכבר התפלל הרבה תפילות מבלי שהזכיר 'אתה חוננתנו', שוב אין מקום להזכיר הבדלה בתפלה". ומכל מקום נשאר הגרש"ז בצ"ע בדין זה.

והנה לשיטת רבנו יונה, והמשנה ברורה שהביאו להלכה, שהטעם לכך שעליו לחזור ולהתפלל ב"טעה בזו ובזו", הוא משום קנס ששכח לגמרי מההבדלה, נוכל להבין את הסברא, שאם כבר התפלל הרבה תפילות של חול מבלי שהזכיר 'אתה חוננתנו', כבר לא נחייב אותו להזכיר הבדלה בתפילה.

אבל על פי הסברו של הגרי"ד, שגדר ההבדלה על הכוס הוא מדין סעודת שבת, ונובע מהצורך לקבוע את "גמר" סעודות השבת, וכאשר אכל קודם ההבדלה שעל הכוס, "נפגם" קיום ההבדלה שעל הכוס, מה זה משנה מה שכבר התפלל הרבה תפילות מבלי שהזכיר 'אתה חוננתנו', הרי עדיין ה"פגם" בהבדלה על הכוס עומד בעינו עד שיתפלל מקודם, ועליו לצאת ידי חובת ההבדלה על ידי שיזכיר הבדלה בתפילה ולאחר מכן יבדיל על הכוס.

ע

ממוצא הדברים שנתבארו לעיל, עלו בידינו הדינים הבאים בסוגיית "טעה בזו ובזו" בהבדלה:

[א] בשו"ע נפסק שאם טעה ולא הבדיל בתפילה, ובנוסף על כך, טעם קודם שהבדיל על הכוס, צריך לחזור ולהבדיל בתפילה. וטעם הלכה זו נתבאר במשנה ברורה שהוא מדין קנס, ואילו הגרי"ד סולובייצ'יק ביאר שהוא מטעם יסוד גדר ההבדלה על הכוס שהוא מדין סעודת שבת, ונובע מהצורך לקבוע את "גמר" סעודת השבת, כמבואר לעיל.

[ב] ואם טעה ועשה מלאכה קודם שהבדיל, נחלקו הפוסקים, האם דינו כדין טעה וטעם קודם הבדלה, שצריך לחזור ולהבדיל בתפילה, ונתבאר כי יש לתלות מחלוקת זו ביסוד שני ההסברים הנ"ל בדין "טעה בזו ובזו" בהבדלה.

[ג] טעה בזו ובזו ואחר כך הבדיל על הכוס בטרם התפלל, נחלקו הפוסקים האם עליו לשוב ולהתפלל, ונתבאר כי יש לתלות מחלוקת זו ביסוד שני ההסברים הנ"ל.

[ד] אמר 'ברוך המבדיל בין קודש לחול' וטעם קודם הבדלה, נחלקו הפוסקים האם צריך לחזור ולהתפלל כדין "טעה בזו ובזו" בהבדלה, ונתבאר כי שורש מחלוקתם הוא האם אמירת 'ברוך המבדיל' נחשבת כהבדלה בתפילה, או לא.

[ה] טעה ולא הבדיל בתפילה ושתה מים לפני שהבדיל על הכוס, רשאי להבדיל על הכוס ואינו צריך לחזור ולהתפלל. ודין זה נתבאר לעיל ע"פ שני ההסברים ביסוד דין "טעה בזו ובזו" בהבדלה.

[ו] הסתפקו הפוסקים האם גם בנשים נאמר דין "טעה בזו ובזו בהבדלה", וספק זה נתבאר לעיל על פי ההסברים ביסוד דין זה.

[ז] "טעה בזו ובזו" ביום טוב שחל במוצאי שבת, נחלקו הפוסקים האם עליו לשוב ולהתפלל ולהבדיל בתפילה, ונתבאר כי לכאורה מחלוקת זו תלויה ביסוד שני ההסברים בדין "טעה בזו ובזו" בהבדלה.

[ח] בתשעה באב שחל במוצאי שבת, נפסק בשו"ע שמבדיל במוצאי יום ראשון, ואם "טעה בזו ובזו", דיינו אם במוצאי שבת שכח ולא אמר 'אתה חוננתנו', וגם אכל קודם הבדלה על הכוס, נסתפקו הפוסקים האם צריך לחזור ולהתפלל, וגם דין זה נתבאר לעיל ע"פ שני ההסברים ביסוד דין "טעה בזו ובזו" בהבדלה.

ולכן בנדון המעשה שהיה, מי שטעה ושתה קפה קודם הבדלה, ותוך כדי השתיה נזכר לפתע כי בתפילת שמונה עשרה של ערבית שכח להבדיל באמירת 'אתה חוננתנו', צריך לחזור ולהתפלל, כדין "טעה בזו ובזו בהבדלה". ואין לדמות זאת למבואר לעיל [אות ז] שאם טעה ולא הבדיל בתפילה ושתה מים לפני שהבדיל על הכוס, אינו צריך לחזור ולהתפלל, כי דווקא שתיית מים הותרה לפני הבדלה על הכוס, ולכן לא קנסוהו לחזור ולהתפלל, וגם לפי הגרי"ד, אין טעימה זו "פוגמת" בקיום ההבדלה על הכוס - מה שאין כן בשתיית

קפה הרי היא ככל דין "טעה בזו ובזו בהבדלה" שצריך לחזור ולהתפלל.

ע

על שיעור זה הגיב ידידי הרב מרדכי פרקש, שליח חב"ד בעלוויו, וואשינגטון:

א. הרא"ש אכן כתב ההלכה דטעה בזו ובזו בלא הטעם, ובלשונו "טעה בזו ובזו, כגון שאכל קודם שהבדיל אע"ג דאמרינן טעם מבדיל מ"מ באיסור אכל" וחוזר לראש, אבל הרשב"א (ברכות שם) כתב טעם: "דכיון שטעה אפילו בכוס והוא צריך לחזור הרי הוא חוזר לכסדרו, וסימן לדבר אם בא לנפות מנפה את כולו" [בבא בתרא צד ע"א]. והיינו כיון שחייבוהו לתקן ולהשלים חסרונו, עליו לחזור ולסדר את ההבדלה כתיקונו, קודם בתפלה ואח"כ על הכוס. ובפרט ע"פ המבואר בגמ' שם שהבדלה בתפלה הוא עיקר תקנת הבדלה, וכמבואר ברשב"א בדברי הגמ' "ומה תפלה דעיקר תקנתא" דקבעה בתפלה שלא תהא זזה משם אפי' כשיעשירו, והיא תישאר התקנה הקבועה להבדלה, הרי גם כשחוזר צריך "לנפות את כולה", דכיון שהבדלה בתפלה היא מעיקר התקנה, אם כן כשחוזר צריך לעשות כתיקונה בתפלה שהוא עיקר התקנה וכן על הכוס.

בדברי שו"ע לא הזכיר שיש בזה משום קנס, (כטעם רבינו יונה שהובא גם במשנה ברורה) ולכאורה נראה דהולך בשיטת הרשב"א, דכתב (סי' רצד ס"ג) "אם טעה ולא הזכיר הבדלה בחונן הדעת משלים תפלתו ולא יחזור בשביל ההבדלה, הואיל וצריך עדיין לאמרה על הכוס... ואם שכח (ועשה מלאכה באיסור או) טעם מאומה קודם שיבדיל על הכוס, צריך לחזור ולהתפלל ולהבדיל בתפלה וגם על הכוס, שאינו יוצא בהבדלה שעל הכוס בלבדה הואיל ואינה כהוגן שטעם (או עשה מלאכה) קודם לה".

וביאר דבריו לכאורה, דהסדר ההוגן הוא שהבדלה - בתפלה ועל הכוס - צריכה להיאמר במוצ"ש לפני אכילה, וזה שאכל קודם הבדלה, הרי עשה שלא כהוגן וחסר לו ענין הבדלה, והבדלתו על הכוס לבד לא תעזרהו לתקנו כי חסר לו בעצם ענין ההבדלה הבאה לפני האכילה, ולכן צריך לחזור לראש לקיים תקנת מצות הבדלה כהוגן, והוא בשני חלקיו הבדלה בתפלה והבדלה על הכוס כסדר, ובפרט דעיקר תקנתו הוא בתפלה וכביאר הרשב"א הנ"ל שהובא בשו"ע"ר (שם, ס"ב) עיי"ש. הרי לנו מבואר דלטעם הרבינו יונה טעם שחוזר לראש הוא משום קנס על הגברא שלא הבדיל, ולדעת הרשב"א ושו"ע"ר הוא בעיקר משום חסרון ופגם בחפצא של הבדלה עצמה, ולכן חוזר כתיקונו.

ב. והנה מע"כ כתב [אות ד] כי "לדעת רבינו יונה המובא במשנה ברורה, שעליו לחזור ולהתפלל מדין קנס ששכח לגמרי מההבדלה הן בתפלה והן על הכוס, אכן אין כל הבדל בין דין טעה וטעם קודם הבדלה, לבין טעם ועשה מלאכה קודם הבדלה וכדעת הרשב"א. וכשם שאם טעם קודם הבדלה קנסינן ליה, כמו כן אם עשה מלאכה באיסור קודם הבדלה קנסינן ליה", אבל לפי דברי הגרי"ד שהובא שם מבואר דעת הפוסקים שיש הבדל בין אכילה למלאכה עיי"ש.

ולכאורה י"ל דלטעמו של רבינו יונה שהוא משום קנס יש סברא להשוות בין אכל קודם הבדלה לעשה מלאכה, וכן יש סברא לחלק בין אכל לבין עשה מלאכה, [רבינו יונה עצמו לא הזכיר שטעה ועשה מלאכה, אמנם דעות הפוסקים בזה יכולים להתבאר לשיטתו], לאידך לטעם הרשב"א (והשוע"ר) אין לחלק ביניהם.

ובהקדים דיש לנו ב' דינים בהבדלה:

(א) איסור לעשות מלאכה לפני הבדלה, ומקורו במס' שבת קנ ע"ב.

(ב) איסור לאכול ולשתות לפני הבדלה, ומקורו במס' פסחים קו ע"ב.

יסודם הם ב' טעמים שונים, טעם איסור מלאכה הוא משום שצריך קודם ללוח את השבת, בלשון שוע"ר (סי' רצט סט"ו) "אע"פ שיצא השבת והוסיף מחול על הקדש אסור לאדם שיעשה חפציו קודם שילוח את המלך דהיינו שיבדיל או על הכוס או בתפלה" (ומקורו בדברי רש"י שבת שם ד"ה המבדיל). וטעם איסור אכילה הוא משום חובת ההבדלה בזמנו, בלשון שוע"ר (סי' רע"א ס"ט) בהא דאסרו טעימה לפני קידוש והבדלה "ואע"פ שכל מצות הקבוע להם זמן לא אסרו אלא לקבוע סעודה משהגיע זמנו משום גזירה שמא ימשך בסעודה ויעבור הזמן, אבל טעימה בעלמא מותר שאין לחוש בה שמא ימשך ויעבור הזמן, מכל מקום בקידוש וכן בהבדלה החמירו יותר, לפי שעיקר מצותן הוא בתחלת זמנם, דהיינו סמוך לכניסת השבת וסמוך ליציאתו" (ומקורו במגן אברהם סי' רלה סק"ד).

מבואר בזה שבהבדלה אין זה כמו בכל המצות שאיסור הטעימה הוא משום גדר וסייג שלא ימשך בסעודה, אלא בהבדלה איסור טעימה הוא איסור עצמי כיון שאז הוא עיקר מצותו. וכן ביאר ר' עקיבא אייגר בהגהותיו בשו"ע סי' רע"א שם.

ולפי"ז יש לחלק בין זה שהתחיל במלאכה קודם הבדלה, דאף שזילזל בכבוד המלך שלא חיכה ללוחו, הרי לא עבר על חובת הבדלה, ולכן לא יצטרך לחזור לראש, לאידך זה שהתחיל לאכול לפני הבדלה הרי עבר איסור בזה שלא הבדיל בתחלת זמנו ולכן חוזר לראש.

עוד יותר מבואר בחידושי הגרי"ז על הרמב"ם (הל' שבת פכ"ט), דיש ב' דינים באיסור מלאכה לפני הבדלה:

(א) "דמשנתחייב בהבדלה הרי הוא אסור באכילה ושתיה ועשיית מלאכה עד שיבדיל", והיינו דהיסוד הוא "חויב הבדלה", דהחויב להבדיל אוסר את האדם במלאכה ואכילה, ולפי"ז גדר איסור מלאכה שוה לגדר איסור אכילה, ועיי"ש שכן ביאר ברמב"ם שכלל איסור אכילה ואיסור מלאכה בחדא מחתא.

(ב) "דין בפ"ע מדיני שבת שאסור בעשיית מלאכה עד שיבדיל... דאף דקדושת היום כבר אזדא ליה מ"מ אסור בעשיית מלאכה עד שיבדיל". היינו דאיסור עשיית מלאכה לא פוקע עד הבדלה, ואמירת הבדלה

מתירה מלאכה, והוא ענין של כבוד שבת ללות את המלך שאינה שייכת לעיקר מצות הבדלה שהוא דין בפני עצמו. עיי"ש, ולפי ביאור זה הרי גדר איסור מלאכה שונה מגדר איסור אכילה, דאיסור מלאכה נובע מדין איסור מלאכה וכבוד שבת, משא"כ איסור אכילה נובע מהחויב לקיים מצות הבדלה והוא עיקר מצות הבדלה.

ג. ולפי"ז יש לבאר - לטעם רבינו יונה שהוא משום קנס - מחלוקת הפוסקים אם ההלכה שחוזר לראש הוא דוקא באכל או גם בעשה מלאכה, דכמה מהפוסקים סוברים, דחובת הבדלה לאכילה שונה מחובת הבדלה למלאכה, ולכן דוקא אם אכל קודם הבדלה הרי בזה עבר על מצות הבדלה, לכן קנסו אותו לחזור ולהבדיל הבדלה מושלמת בתפלה ובכוס, משא"כ אם רק עשה מלאכה הרי לא עבר על מצות הבדלה, רק זילזל בקדושת השבת, בזה שלא ליות את המלך לפני שהבדיל, הרי בזה אין לקנסו שיחזור לתפלה, דהרי לא עבר על מצות הבדלה, ומספיק שיעשה הבדלה על הכוס. לאידך, הפוסקים שסוברים דגם בעשה מלאכה חוזר לראש, הוא משום דסברי כהרמב"ם דגדר איסור מלאכה וגדר איסור אכילה שווים, משום דבשניהם עבר על החיוב להבדיל, ולכן קנסוהו שיחזור הבדלה כתיקונו ובשלימות מתחיל בתפלה. מבואר בזה דבטעמו של רבינו יונה יש מקום בראש לבאר ב' דעות הפוסקים.

ובדעת הרשב"א הנ"ל שחוזר לראש משום "מנפה את כולו", וכדברי שוע"ר הנ"ל, הרי אין גם לחלק בין טעם או עשה מלאכה, דסוף סוף כיון שבעינן הבדלה הוגנת, הרי צריך לאומרו דדוקא בתפלה כעיקר התקנה ואז על הכוס. (ואף שרבינו הכניס "עשה מלאכה" בסוגריים, וכידוע דבכל מקום שהסתפק להלכה הכניסו במוסגר, י"ל משום דיש ללמוד בדברי אדמוה"ז עצמו שבזה שקידש שלא כהוגן חוזר לראש הוא מטעם קנס, ואף שלא הזכירו בפירוש, אבל אולי מרומז הוא בדבריו "הואיל ואינה כהוגן" לא שההבדלה אינה כהוגן אלא המבדיל התנהג שלא כהוגן ולכן קונסוהו, והרי כנ"ל אם הגדר הוא קנס יש גם סברא לחלק בין מלאכה לאכילה, וכביאור הגרי"ז לעיל, לכן הכניסו בסוגריים עכ"פ).

ד. במש"כ [אות ה] מחלוקת הפוסקים כשטעה בזו ובזו ואח"כ הבדיל על הכוס בטרם התפלל - האם עליו לשוב ולהתפלל, דלפי דברי ר"י שהוא משום קנס אינו צריך לחזור ולהתפלל כיון שכבר יצא ידי חובת הבדלה, וכדעה אחת בספיקת הפמ"ג, לאידך להבנת הגרי"ד יצטרך לחזור ולהתפלל וכסתימת הדרך חיים.

אבל מדברי שוע"ר הנ"ל שכותב "שאינו יוצא בהבדלה שעל הכוס בלבדה", נראה שמעכב אף בדיעבד, והיכא שאכל (או עשה מלאכה) ואח"כ הבדיל על הכוס קודם שהבדיל בתפלה, צריך לחזור ולהתפלל ולהבדיל בתפלה ושוב להבדיל על הכוס לפי "שאינו יוצא בהבדלה שעל הכוס". וכ"כ בהערות וביאורים-צ"צ קובץ ז עמ' שיב.

ה. שם [אות ו] כתב בדין אם אמר "ברוך המבדיל בין קודש לחול" וטעם קודם הבדלה האם הוא בכלל טעה בזו ובזו שצריך לחזור ולהתפלל, ומביא בשם הגרשז"א שצריך לחזור ולהתפלל, דאמירת ברוך המבדיל מהני רק לענין היתר מלאכה ולא קודם טעימה.

לאידך מדייק מדברי שוע"ר (סי' רצד ס"ג) שכתב "אם טעה ולא הזכיר הבדלה בחונן הדעת משלים תפלתו, ולא יחזור בשבילה ההבדלה הואיל וצריך עדיין לאמרה על הכוס ויהיה יוצא ידי חובתו, רק שיזהר מלעשות שום מלאכה קודם שיבדיל על הכוס, או יאמר אחר תפילה ברוך המבדיל בין קודש לחול בלא ברכה ויעשה מלאכה כמו שיתבאר בסי' רצ"ט", ובהמשך לזה מביא רבינו דין טעה בזו ובזו [הועתק לעיל]. וכתב מע"כ "ומפורש בדבריו שאם אמר 'ברוך המבדיל' אינו בגדר טעה בזו ובזו".

ולדידי קשה לומר שכן "מפורש בדבריו", דהרי וודאי פשטות דברי שוע"ר הוא להבהיר בשבח להבדיל בתפלה, שאף שיכול לסמוך על הכוס שלאחריו, בכ"ז יזהר מלעשות מלאכה קודם הבדלה, וע"ז מוסיף או לפחות לומר ברוך המבדיל שהוא מבואר בסי' רצט ס"ז שהיה "היכר בעלמא ללות המלך", אבל רבינו עדיין לא נכנס לדין טעה בזו ובזו שרק מביאו בהמשך הסעיף, ובפשטות דעתו דגבי איסור אכילה, הברוך המבדיל וכן הבדלה בתפלה לא מעלה ולא מוריד כמבואר בסי' רצט שם.

ו. ומש"כ שם מדברי שוע"ר (נדפס סי' קפט וצ"ל סי' קפח סי"ז) לענין אמירת רצה לאחר ברוך המבדיל, "שאם אמר המבדיל בין קדש לחול בלבד בלא כוס יש להסתפק אם דינו כתפלת ערבית" וכותב בהערות "ומאחר וכך מובנים דבריו שלאחר אמירת ברוך המבדיל אין זה כבר "טעה בזו ובזו", שהרי אי אפשר לומר שלא הבדיל כלל",

לכאורה אין להשוות דין זה לנידון דידן, דהנה גבי אמירת רצה, החסרון בזה שהתפלל ערבית הוא בעיקר "נראה שדבריו סותרים זה את זה, שתחילה התפלל תפלת יום שלאחריו ואח"כ מזכיר יום העבר", ומובן שכן הוא כשמבדיל, ולכן גם לגבי המברך ברוך המבדיל מסתפק האם גם זה ייחשב "דבריו סותרים זה את זה", והספק הוא האם זה נחשב כמתחיל יום שלאחריו, והוא תרתי דסתרי לאמירת רצה, אבל וודאי אין לזה הגדר דהבדלה וקיום תקנתו, וכנ"ל דהוה היתר רק למלאכה ולא לטעימה, ולכן הרי אם יטעום או יעשה מלאכה בלי הבדלה על הכוס אף שאמר ברוך המבדיל, יצטרך לחזור לראש ולהבדיל בתפלה ועל הכוס.